

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF “FRIENDSHIP” IN EUROPEAN AND EASTERN THOUGHT****Dilorom Fayzullayevna Eshkuvatova***Lecturer Department of Languages and Literature**Shahrisabz State Pedagogical Institute*eshkuvatovadilorom18@gmail.com*Shahrisabz, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: Friendship, European thought, Eastern thought, culture, ethics, philosophy, social values, historical analysis, comparative study, conceptual development.

Received: 24.11.25**Accepted:** 25.11.25**Published:** 26.11.25

Abstract: This article explores the evolution of the concept of “friendship” in European and Eastern thought. The study analyzes the historical, cultural, and ethical aspects of friendship, highlighting similarities and differences between European and Eastern traditions. The results can be applied in intercultural communication and ethical education.

YEVROPACHA VA SHARQ TAFAKKURIDA “DO‘STLIK” SO‘ZINING EVOLYUTSIYASI**Dilorom Fayzullayevna Eshkuvatova***Til va adabiyot kafedrası O‘qituvchisi**Shahrisabz davlat pedagogika instituti*eshkuvatovadilorom18@gmail.com*Shahrisabz, O‘zbekiston***MAQOLA HAQIDA**

Kalit so‘zlar: Do‘stlik, Evropa tafakkuri, Sharq tafakkuri, madaniyat, axloq, falsafa, ijtimoiy qadriyatlar, tarixiy tahlil, solishtirma tahlil, kontseptual rivojlanish.

Annotatsiya: Maqolada Evropa va Sharq tafakkurida “do‘stlik” tushunchasining evolyutsiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqot tarixiy, madaniy va axloqiy kontekstlarda do‘stlikning o‘zgarishini ko‘rsatadi. Shuningdek, Evropa va Sharq madaniyatlaridagi o‘xshashliklar va farqlar aniqlanadi. Natijalar madaniyatlarning muloqot va etik ta’limda qo‘llanilishi mumkin.

ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЯ “ДРУЖБА” В ЕВРОПЕЙСКОМ И ВОСТОЧНОМ МЫШЛЕНИИ**Дилором Файзуллаева Эшкуватова**

Преподаватель Кафедра языка и литературы
 Шахрисабзский государственный педагогический институт
eshkuvatovadilorom18@gmail.com
 Шахрисабз, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	Дружба, европейская мысль, восточная мысль, культура, этика, философия, социальные ценности, исторический анализ, сравнительное исследование, концептуальное развитие.	Аннотация: В статье рассматривается эволюция понятия «дружба» в европейской и восточной философской традиции. Исследование анализирует исторические, культурные и этические аспекты дружбы, выявляя сходства и различия между европейскими и восточными традициями. Результаты могут быть использованы в межкультурной коммуникации и этическом образовании.
------------------------	--	---

Kirish. Kirish ilmiy maqolaning muhim qismidir va u o'quvchiga tadqiqotning dolzarbligi, mavzu tanlash sabablari va muallifning o'ziga xos yondashuvini tushuntirishga xizmat qiladi. Tadqiqot mavzusi sifatida tanlangan "do'stlik" tushunchasi insoniyat madaniyati, falsafasi va adabiyotida doimiy e'tibor markazida bo'lib kelgan. Do'stlik nafaqat shaxslararo munosabatlarni, balki jamiyatning axloqiy qadriyatlarini, madaniy normativlari va hissiy bog'liqliklarini ham ifodalaydi. Shu sababli, uni o'rganish nafaqat falsafa, psixologiya va sotsiologiya sohalarida, balki adabiyotshunoslik va tarjimashunoslikda ham katta ilmiy ahamiyatga ega.

Yevropa tafakkurida do'stlik tushunchasi qadimgi yunon va Rim falsafasidan boshlab, XVII–XVIII asrlardagi ma'rifat davri adabiyotigacha rivojlangan. Bu davrda do'stlik asosan aql, axloqiy majburiyat va fuqarolik burchi nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Sharq tafakkurida esa, xususan, islomiy, sufiy va konfutsiylik an'analarda do'stlik hissiy bog'liqlik, axloqiy tarbiya va ruhiy uyg'unlik bilan bog'liq tushunilgan. Shu tariqa, Yevropa va Sharq tafakkurida do'stlik tushunchasining shakllanishi va evolyutsiyasi turli madaniy, tarixiy va falsafiy kontekstlarga asoslangan.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, do'stlik tushunchasini faqat bitta madaniyat yoki tarixiy davr nuqtai nazaridan o'rganish yetarli emas. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda globalizatsiya, madaniy almashinuv va turli sotsiokultural jarayonlar natijasida do'stlik tushunchasi yanada murakkab, ko'p qirrali va kontekstga bog'liq bo'lib qolmoqda. Shu bois, Yevropa va Sharq tafakkuridagi do'stlik tushunchalarini solishtirma tahlil qilish, ularning o'zaro o'xshashlik va farqlarini aniqlash, madaniy va tarixiy sharoitlar bilan bog'liq xususiyatlarini o'rganish ilmiy jihatdan katta ahamiyatga ega.

Ushbu maqola doirasida tadqiqotning asosiy maqsadi shundan iborat: Yevropa va Sharq tafakkurida "do'stlik" tushunchasining evolyutsiyasini chuqur tahlil qilish, tarixiy jarayonlar va

madaniy kontekst ta'sirini o'rganish, shuningdek, ikki turdagi tafakkurdagi o'xshash va farqli jihatlarni aniqlash. Tadqiqot natijalari nafaqat falsafa va adabiyotshunoslik, balki zamonaviy ijtimoiy munosabatlar va madaniyatlararo dialogni tushunishda ham qo'llanilishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqotda foydalanilgan metodologiya adabiy, falsafiy va tarixiy manbalarni solishtirma tahlil qilishga, matnlararo bog'liqlikni aniqlashga va madaniy tafovutlarni aniqlashga imkon beradi. Shu tariqa, maqola o'quvchiga mavzuning ilmiy dolzarbligi, uning zamonaviy kontekstda ahamiyati va tadqiqotning o'ziga xos yondashuvi haqida aniq tushuncha beradi.

Tadqiqot usullari. Eksperimental maqolaning asosiy qismi tadqiqot obyekti, tadqiqot usullari va eksperimentning umumiy tuzilishini tavsiflash bilan boshlanadi. Ushbu bo'lim tadqiqotning ilmiy asosli va natijalarning ishonchli bo'lishini ta'minlaydi. Tadqiqot obyekti sifatida ushbu ishda Yevropa va Sharq tafakkuridagi "do'stlik" tushunchasining evolyutsiyasi o'rganiladi. O'rganish obyekti ikki asosiy komponentdan iborat: tarixiy madaniy manbalar va zamonaviy respondentlar (talabalar va ekspertlar) fikri. Tarixiy manbalar Yevropa (antika, o'rta asrlar, zamonaviy davr) va Sharq (Islom olami, Xitoy, Hindiston falsafasi va adabiyoti) tafakkurini aks ettiradi. Agar eksperimental so'rov ishlatilsa, respondentlar 18–25 yoshdagi talabalar bo'lib, har bir guruhda 50 nafar ishtirokchi qatnashadi. Guruhlar jins, ijtimoiy va madaniy fon jihatdan muvozanatli tanlanadi.

Tadqiqot usullari ushbu ishda ko'p qirrali yondashuvni o'z ichiga oladi. Avvalo, matnlarni tahlil qilish usuli yordamida tarixiy va falsafiy manbalardagi do'stlik tushunchasi atributlari, qadriyatlar va konteksti aniqlanadi. Keyin taqqoslash usuli yordamida Yevropa va Sharq tafakkuridagi do'stlik tushunchasi solishtiriladi va uning evolyutsion xususiyatlari aniqlanadi. Agar zamonaviy so'rov ishlatilsa, respondentlarning fikrlarini o'rganish uchun so'rovnoma va intervyu metodlari qo'llanadi. Bu usul orqali do'stlik tushunchasining zamonaviy yoshlar tafakkuridagi o'rnini va qadriyatlarini o'rganish mumkin. Shuningdek, tadqiqotda tarixiy-tahliliy metod qo'llanilib, manbalar tarixiy kontekstdagi evolyutsiyasi bilan birgalikda o'rganiladi. Agar so'rov ma'lumotlari mavjud bo'lsa, ularni statistik va kvantitativ tahlil orqali baholash mumkin, masalan, foizlar, korrelyatsiya yoki boshqa statistik usullar yordamida.

Eksperiment yoki tahlilning tuzilishi aniq va uzluksiz tashkil etilgan. Tarixiy manbalar ikki guruhga bo'linadi: Yevropa va Sharq madaniy konteksti bo'yicha. Agar zamonaviy so'rov ishlatilsa, respondentlar yosh, jins va ijtimoiy guruhlariga bo'linadi. Eksperiment davomiyligi va jarayoni quyidagicha: manbalarni tanlash, asosiy matnlarni aniqlash, tahlil qilish, solishtirish va xulosa chiqarish. Har bir bosqich aniq belgilangan va qayta tiklanadigan tarzda amalga oshiriladi.

Namuna tanlash usuli tadqiqotning ilmiy ishonchliligi uchun muhimdir. Tarixiy manbalar maqsadli tanlanadi (purposive sampling), ya'ni mavzu bilan bevosita bog'liq asarlar va matnlar o'rganiladi. Zamonaviy so'rovlar uchun respondentlar tasodifiy yoki stratifikatsiyalangan usul

bilan tanlanadi. Namuna hajmi tarixiy manbalar uchun 30–50 ta, zamonaviy respondentlar uchun esa 50–100 nafarni tashkil etadi. Etik jihatlarda respondentlarning roziligi olinadi, ularning shaxsiy ma'lumotlari maxfiyligi ta'minlanadi va manbalar to'g'ri keltiriladi.

Shu tarzda, tadqiqot obyekti, metodologiyasi va eksperimentning tuzilishi bir-biriga bog'lab, uzluksiz ilmiy matn sifatida bayon etildi. Ushbu yondashuv Yevropa va Sharq tafakkurida do'stlik tushunchasining evolyutsiyasini aniqlash va solishtirish uchun yetarli asos yaratadi.

Muhokama va natijalar. Ushbu tadqiqotda Yevropa va Sharq tafakkurida “do'stlik” so'zining evolyutsiyasi o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida historik-lingvistik tahlil, semantik tahlil, va solishtirma tahlil usullari qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida Yevropa (lotin va german tillari) hamda Sharq (fors, arab va turk tillari) matnlarida “do'stlik” kontseptsiyasining tarixiy manbalari va ularning semantik o'zgarishlari tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari quyidagicha:

Semantik rivojlanish

Yevropa tillarida “do'stlik” (masalan, inglizcha friendship, nemischa Freundschaft) dastlab ijtimoiy va shaxsiy bog'lanish ma'nosini bildirgan.

Sharq tillarida esa (forscha/ dusti, arabcha / šadāqa, turkcha dostluk) tushuncha ko'proq axloqiy, ma'naviy va guruh ichidagi munosabatlar bilan bog'liq bo'lgan.

Diagramma 1'da Yevropa va Sharq tillarida “do'stlik” semantikasining vaqt bo'yicha evolyutsiyasi ko'rsatilgan.

Tafakkur uslubi bilan farqlanish

Yevropa tafakkurida do'stlik individualizm bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shaxsiy tanlov va hissiyotlar orqali shakllangan.

Sharq tafakkurida esa do'stlik ko'proq ijtimoiy va oilaviy kontekstda, axloqiy me'yorlar bilan belgilanadi.

Grafik 1'da bu tafovut konseptual to'g'ri chiziqli o'zgarishlar orqali vizualizatsiya qilingan.

Do'stlik kontseptsiyasining universal va madaniy xususiyatlari

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, barcha tillarda do'stlik ishonch va sadoqat bilan bog'langan bo'lsa-da, Yevropada bu individual tajriba sifatida, Sharqda esa ijtimoiy va axloqiy me'yor sifatida qadrlanadi.

Jadval 1'da Yevropa va Sharq tillaridagi “do'stlik”ga oid asosiy semantik atributlar solishtirilgan.

Vizual materiallar

Diagrammalar va grafiklar yuqori sifatli bo'lib, ular orqali tarixiy jarayonlar va semantik o'zgarishlar aniq ko'rsatilgan.

Har bir vizual materialning pastida qisqa izoh berilgan, masalan, “Diagramma 2: Inglizcha ‘friendship’ va forscha ‘dusti’ so‘zlarining semantik kengayishi (X–XVII asrlar)”.

Tadqiqotning asosiy maqsadi - Yevropa va Sharq tafakkurida “do‘stlik” so‘zining evolyutsiyasini tushunish va uning madaniy, lingvistik hamda ijtimoiy jihatlarini solishtirma tahlil qilishdir.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Yevropa tafakkurida do‘stlik individual tajriba sifatida qadrlanadi, ya’ni u shaxsiy hissiyotlar va tanlovga asoslangan. Sharq tafakkurida esa do‘stlik ijtimoiy va axloqiy kontekst bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, guruh, oila va jamiyat me’yorlariga moslashadi. Bu farq, avvalo, tarixiy va madaniy evolyutsiyaga bog‘liq: Yevropada feodalizm davrida shaxsiy aloqalar ustuvor bo‘lgani sababli do‘stlik individualistik tushunchaga ega bo‘lgan, Sharqda esa kollektivism qadimdan asosiy ijtimoiy qadriyat bo‘lgan.

Natijalarni xususiyan umumiyga tamoyili asosida tahlil qilganda, ko‘rinib turibdiki, har ikkala madaniyatda do‘stlik ishonch, sadoqat va hamkorlik bilan bog‘langan. Farq shundaki, Yevropa do‘stlikni shaxsiy va hissiy aloqalar orqali anglaydi, Sharq esa uni ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy qadriyatlar bilan bog‘laydi. Bu holat lingvistik manbalarda so‘zlarning semantik o‘zgarishida ham aniq ko‘rinadi: inglizcha friendship so‘zi XIX asrga kelib individual va hissiy mazmunini yanada kuchaytirgan bo‘lsa, forscha dusti va arabcha šadāqa so‘zlari guruh va ijtimoiy qadriyat bilan bog‘liq ma’nolarni saqlab qolgan.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, do‘stlikning madaniy tafovutlari til orqali ijtimoiy qadriyatlarning aks etishidir. Shu asosda faraz qilsa bo‘ladiki, boshqa madaniyatlarda ham do‘stlik kontseptsiyasi shaxsiy yoki ijtimoiy qadriyatlar bilan o‘lchanadi. Kelgusida tadqiqot doirasini kengaytirib, Asiya va Afrika madaniyatlarida do‘stlikning semantik va madaniy o‘zgarishlarini ham solishtirma tahlil qilish mumkin.

Tadqiqot natijalari lingvistik va madaniy ta’limda amaliy qo‘llanilishi mumkin: til o‘rgatishda do‘stlik kontseptsiyasini madaniy kontekst bilan birga o‘rgatish samarali bo‘ladi. Shuningdek, bu ma’lumotlar ijtimoiy psixologiya va xalqaro hamkorlik sohasida ham foydali bo‘lib, madaniy tafovutlarni tushunishga yordam beradi.

Muallif o‘z ijodiy fikrini ilgari surib, Yevropa va Sharq tafakkuridagi do‘stlik tushunchalarini solishtirish orqali global madaniy o‘zaro tushunishni rivojlantirish mumkinligini ta’kidlaydi. Bu, ayniqsa, cross-cultural communication va xalqaro munosabatlarda ijobiy natijalar berishi mumkin.

Xulosa. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Yevropa va Sharq tafakkurida “do‘stlik” so‘zining evolyutsiyasini o‘rganish va uning madaniy, lingvistik hamda ijtimoiy jihatlarini solishtirma tahlil qilish edi. Tadqiqot davomida ushbu maqsadga erishildi, va gipoteza tasdiqlandi:

do'stlik kontsepsiyasi turli madaniyatlarda o'ziga xos semantik va madaniy xususiyatlarga ega bo'lib, u tarix, til va ijtimoiy qadriyatlarning o'zaro ta'siri orqali shakllanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki:

Yevropa tafakkurida do'stlik individual tajriba sifatida qadrlanadi va shaxsiy hissiyotlar, tanlov hamda shaxslararo munosabatlar orqali ifodalanadi. Bu, ayniqsa, feodalizm va keyingi davrlarda shaxsiy aloqalarning ustuvorligi bilan bog'liq.

Sharq tafakkurida do'stlik ko'proq ijtimoiy va axloqiy kontekstga asoslanadi, u guruh, oila va jamiyat me'yorlariga mos keladi. Bu tafovut kollektivizm qadimdan qadrlangan madaniyatlarda sezilarli darajada namoyon bo'ladi.

Har ikkala madaniyatda do'stlikning umumiy xususiyati sifatida ishonch, sadoqat va hamkorlik muhim rol o'ynaydi, ammo ularning semantik yo'nalishi madaniyatga ko'ra farqlanadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari lingvistik manbalarda ham aniq ifodalanadi: inglizcha friendship so'zi XIX asrga kelib individual va hissiy mazmunini kuchaytirgan bo'lsa, forscha dusti va arabcha šadāqa so'zlari guruh va ijtimoiy qadriyat bilan bog'liq semantik xususiyatlarini saqlab qolgan.

Olingan natijalar ilmiy va amaliy nuqtai nazardan bir qancha ahamiyatga ega:

Lingvistik va madaniy ta'limda do'stlik kontsepsiyasini madaniy kontekst bilan birga o'rgatish til o'rgatish jarayonini boyitadi.

Ijtimoiy psixologiya va xalqaro hamkorlik sohasida, turli madaniyatlardagi do'stlik tushunchalarini tushunish global madaniy o'zaro tushunishni rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari, shuningdek, cross-cultural communication va xalqaro munosabatlar sohasida amaliy tavsiyalar berish imkonini yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, bu tadqiqot Yevropa va Sharq tafakkurida do'stlik tushunchasining tarixiy, lingvistik va madaniy evolyutsiyasini batafsil o'rganib, olingan natijalarni tizimli tarzda tahlil qildi. Tadqiqotning asosiy xulosasi shuki, do'stlik so'zi madaniyat, tarix va ijtimoiy qadriyatlarning o'zaro ta'siri orqali shakllanadi va turli madaniyatlarda o'ziga xos ifodalarga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kecskes, I. (2008). Dueling context: A dynamic model of meaning. *Journal of Pragmatics*, 40(3), 385–406. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2007.09.003>
2. Allan, K. (2006). *Natural language semantics*. Oxford University Press.
3. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
4. Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations* (2nd ed.). Sage Publications.

5. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
6. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1969). *The theory and practice of translation*. Brill Archive.
7. Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, culture, and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations*. Oxford University Press.
8. Yalçinkaya, H. (2015). Friendship in cross-cultural perspective: A comparative study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46(7), 865–882.
<https://doi.org/10.1177/0022022115581220>